

PROJEKTGRUPP: CARINA FURÅKER, ELIN LARSSON, IRMA LINDSTRÖM,
INGELA LUNDGREN, MARGARETA SKÖLD, TERESE SVENSSON, JOAKIM ÖHLÉN

BILDNING - EN DEL AV SJUKSKÖTERSANS UTBILDNING

GRUNDTVIGINSTITUTET VID GÖTEBORGS UNIVERSITET SKRIFTSERIE NR. 11

Kerstin Segesten

BILDNING - EN DEL AV SJUKSKÖTERS KANS UTBILDNING

GRUNDTVIGINSTITUTET VID GÖTEBORGS UNIVERSITET SKRIFTSERIE NR. 11

Kerstin Segesten

Omslagsbild: *Sjuksköterskan* 1992-2002

Konstnär Torsten Jurell

Relief i ek och azobé (afrikanskt träslag). Reliefen är en sammansmältning av två centrala verk; Ansiktet av den fiktiva sjuksköterskan i *Dialysmålet* och kvinnan i skulpturen *Hyllning till vattenbärskor*. Det ena skildrar konsekvenserna av utsatthet och ansvar och den andra den livgivande eviga vattenbärskor. Bilden hänger i Svensk sjuksköterskeförenings hus i Stockholm och tillhör därmed dem som rapporten handlar om, men också dess författare.

Foto: Torsten Jurell

Grafisk form: Karin Persson / Mermermer

Tryck: Ineko

ISSN: 1654-1197

ISBN: 978-91-976747-5-1

INNEHÅLL

FÖRORD

s. 9

KAPITEL 1 - Inledning

s. 12

Inledning

s. 12

Uppdraget

s. 12

Arbetsformer

s. 14

KAPITEL 2 - Allmänt om bildning

s. 17

Bildning som begrepp

s. 17

Bildningens roll

s. 18

Bildning och akademisk yrkesutbildning

s. 19

KAPITEL 3 - Sjuksköterskan och bildningsidealet

s. 22

KAPITEL 4 - Dagens sjuksköterskeutbildning

s. 26

KAPITEL 5 - Lärares bild av bildning

s. 29

Syfte och tillvägagångssätt

s. 29

Bildning och personlig utveckling

s. 30

Bildning och mötet med andra

s. 32

Bildning och sammanhang

s. 34

Bildning och lärandeprocesser

s. 35

Sammanfattning

s. 39

KAPITEL 6 -

Sjuksköterskestuderandes bild av bildning

s. 40

Allmänna reflektioner kring begreppet

s. 42

Bildning lär oss tänka

s. 42

Bildning lär oss möta andra

s. 43

Bildning bidrar till välmående

s. 45

Utbildningens arbetsformer

s. 46

Bildning uppfattas olika

s. 47

Sammanfattning

s. 48

KAPITEL 7 - Kreativ redovisning

s. 49

Bakgrund

s. 49

Lärandemål och syfte

s. 49

Uppgiftens utformning

s. 50

Studenternas val

s. 51

Studenternas utvärdering

s. 52

Studenternas kommentarer

s. 53

Sammanfattning

s. 54

KAPITEL 8 -

Teori och exempel - patientundervisning

s. 55

Bakgrund

s. 55

Lärandemål och syfte

s. 55

Avsnittets uppläggning

s. 56

Studenters utvärdering

s. 57

Sammanfattning

s. 59

KAPITEL 9 - Att göra en bildningsresa

s. 60

Bakgrund

s. 60

Lärandemål och syfte

s. 60

Kursens utformning

s. 61

Studenters motiv

s. 62

Studenter utanför Norden under 2010-11

s. 63

Studenters erfarenheter

s. 63

KAPITEL 10 - Avgångsstudenters utvärdering

s. 64

Bakgrund

s. 64

Frågeformulär

s. 64

Studenters svar

s. 65

Sammanfattande kommentarer

s. 66

KAPITEL 11 - Konklusioner och framtidsplaner

s. 67

Sammanfattande reflektioner

s. 67

Lärarkollegiet och bildningsperspektivet

s. 70

REFERENSER

s. 72

FÖRORD

Grundtviginstitutets verksamhet utgår från att samtliga fakulteter vid Göteborgs universitet arbetar med bildningsverksamhet och institutets olika projekt förutsätter att fakultetsgemensamt bildningsarbete behöver utarbetas inom ramen för olika vetenskapsområdets specifika förutsättningar.

Bildning i undervisning sker inte bara inom ramen för specifika bildningsämnen, till exempel inom Göteborgs universitets nya utbildningsprogram Liberal Arts. Bildningsprocesser bör ingå i sättet att praktisera undervisning inom samtliga vetenskapsområden och då även yrkesprogram. Bildande processer innebär att man med hjälp av reflektion gör något med den kunskap man har, till exempel kopplar den till den egna erfarenheten, skapar struktur och överblick eller använder kritiska perspektiv.

Institutet bad därför Institutionen för vårdvetenskap och hälsa vid Sahlgrenska akademien att utforma ett bildningsprojekt. Tanken var att undersöka vad bildningsprocesser kan spela för roll inom akademisk yrkesutbildning. Projektet utformades så att institutionen själv fick formulera ett bildningsområde som var relevant för dess undervisning. Uppgiften blev att undersöka begreppet bildning i relation till vårdande, sjuksköterskeutbildning, omvårdnad som kunskapsområde och vårdforskning

Projektledare och författare till denna rapport var Kerstin Segesten, leg ssk, FD, professor em. Hon har arbetat tillsammans med en projektgrupp med följande medlemmar: FD, professor, Carina Furåker, leg ssk, FD, docent, lektor,

Irma Lindström, leg ssk, FL, adjunkt, Ingela Lundgren, leg barnm, MD, docent, prefekt vid institutionen, Margareta Sköld, leg barnm, FM, adjunkt, Joakim Öhlén, leg ssk, Elin Larsson, student, kårrepr. (t.o.m. dec 2010) och Terese Svensson, student/amanuens.

Vad får akademiseringen av en yrkesutbildning för konsekvenser för utbildningens bildningsinslag? Som vi skall se presenterar rapporten sätt att tala om bildning i undervisning enligt vilket sådana inslag, i akademiseringen spår, minskar i utbildningen till förmån för empirisk forskning.

Bildningsarbete sker inom akademin med vetenskapliga förtecken. Det vetenskapliga bildningsbegreppet förutsätter dock i praktiken ett förvetenskapligt bildningsbegrepp, nämligen bildning som livsprocess. Ett exempel på det är att en lärare i akademin måste klara av att möta livsvärldar som är väldigt olika hans eller hennes egen värld och åstadkomma att undervisning på vetenskaplig grund knyts an till studentens egen livsvärld.

Bildningens processer har existentiella dimensioner och bidrar till att ge våra liv personlig mening och överblick. I den bildande process som ger meningsfulla sammanhang åt ett liv, ingår många olika kunskapsformer till exempel: personlig kunskap, allmänskunskap, distanserad kunskap, vetenskaplig kunskap, sinnenas kunskap, emotioners kunskap, intuition, blinda reaktioner på det vi inte kan kontrollera, praktisk kunskap och det vi lär oss genom konst.

Denna bild av samspel mellan akademisk bildning och bildning i existentiell mening har relevans för projektets resultat. En intressant upptäckt inom ramen för arbetet var att bildning som källa till självkänedom och självförtroende är en viktig del av sjuksköterskeutbildning. Personlig

och professionell utveckling startar i studenters förståelse av varandra och sig själva. De behöver lära känna sitt inre och sina barriärer. En sjuksköterska möter nämligen patienter med hela sin person. För att uppnå självkänedom och personlig utveckling får studenterna bland annat delta i reflektionsövningar och kommunikationsövningar hämtade från dramapedagogiken.

Rapporten lyfter fram att bildning ger oss verktyg för att möta en medmänniska. God vård förutsätter att en sjuksköterska kan ta del av patienters berättelser om sig själva. Stor vikt läggs därför vid att studenter med hjälp av övningar in-tar patientperspektiv, blir föremål för vårdande handlingar och får reflektera över vad det innebär att vara patient.

Göteborg hösten 2011

Eva Mark
Föreståndare

KAPITEL 1

Inledning

September 1960: En grupp sjuksköterskeelever tenteras i psykiatri efter genomgången praktisk och teoretisk utbildning vid Lillhagens sjukhus. Examinator är en äldre överläkare vid sjukhuset och förhöret hålls med en grupp om fem elever. Plötsligt ställer han frågan; "Vem var Katarina von Bora?" En elev visste svaret – jag. Katarina von Bora var den före detta nunna som blev Martin Luthers hustru. Fick starkt beröm för min bildning. En god psykiatrisjuksköterska måste, enligt examinatorn, vara allmänbildad. Bildning hjälper henne att möta alla slags patienter.

Uppdraget

Under vårterminen 2010 fick Institutionen för vårdvetenskap och hälsa vid Sahlgrenska akademien en förfrågan från Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet om att genomföra ett projekt. Från institutets sida fanns intresse av att uppmärksamma begreppet bildning inom någon av de akademiska yrkesutbildningarna och man menade att sjuksköterskeutbildningen kunde utgöra ett lämpligt exempel. Efter ett antal inledande diskussioner mellan institutets representant Eva Mark och företrädare för institutionen formades en projektplan. I planen formulerades tre övergripande syften, nämligen;

- att synliggöra och diskutera bildningsbegreppet generellt inom Institutionen för vårdvetenskap och hälsa

- att reda ut och beskriva begreppet bildning i relation till vårdande, sjuksköterskeutbildning, omvårdnad som kunskapsområde och vårdforskning
- att ge begreppet bildning en plats i utbildningen till sjuksköterska.

Det betonas att dessa syften var övergripande och preliminära. De kom att avgränsas och finslipas under arbetets gång.

Allteftersom arbetet med projektet framskridit har syftena omformulerats. Uppdraget som sådant, det vill säga att skriva om bildning i en akademisk yrkesutbildning, kan växa sig hur stort som helst. Med utgångspunkt från att projektet skulle pågå under ett år och med begränsade personella och ekonomiska resurser blev avgränsningar nödvändiga. Frågor som ställdes under vägen var exempelvis:

- Kan vi, med Humbolts syn på bildning, skilja ut inslag av bildning i dagens sjuksköterskeutbildning och hur ser dessa i så fall ut?
- Hur ser sjuksköterskeyrkets bildningsideal ut i ett historiskt perspektiv?
- Hur ser bildningsinslagen i utbildningen ut idag?

Efter hand kom projektet alltmer att utgå från grundutbildningen till sjuksköterska. De olika specialistutbildningar för sjuksköterskor som finns vid institutionen liksom forskarutbildningen lämnades av utrymmesskäl utanför. Sjuksköterskeyrket belyses indirekt eftersom utbildningens hela strävan är att "producera" kompetenta sjuksköterskor. På samma sätt kommer den vårdvetenskapliga forskningen att belysas indirekt i och med att det utgör utbildningens kunskapsbas.

Enligt planen ska projektet mynna ut i en rapport om ca 60 sidor att ges ut i Grundtviginstitutets rapportserie. Tanken är att rapporten också ska bli ett arbetsmaterial i det kontinuerliga kvalitetsarbete som pågår inom Institutionen för vårdvetenskap och hälsa.

Arbetsformer

För arbetet med projektet utses en projektledare som avlönas från projektmedlen motsvarande 10% av heltidstjänst under åtta månader. Kring ledaren har funnits en projektgrupp bestående av fem lärare och två studenter. Följande personer har ingått:

Kerstin Segesten, leg ssk, FD, professor em., gästforskare (projektledare)

Carina Furåker, leg ssk, FD, docent, lektor

Irma Lindström, leg ssk, FL, adjunkt

Ingela Lundgren, leg barnm, MD, docent, prefekt vid institutionen

Margareta Sköld, leg barnm, FM, adjunkt

Joakim Öhlén, leg ssk, FD, professor

Elin Larsson, student, kårrepr. (t.o.m. dec 2010)

Terese Svensson, student/amanuens

Gruppen har träffats en gång per månad och dess diskussioner har format projektet steg för steg. Vid varje möte har aktiviteter avrapporterats och beslut tagits om nya sådana. Projektledaren har genomfört det mesta av arbetet men olika gruppmedlemmar har gått in aktivt när så varit påkallat. Samtliga i gruppen har, efter hand, läst rapportens olika delar och gett kommentarer. De har också läst och

påtagligt bidragit till utvecklingen av den slutliga versionen av rapporten. De två lärare som är programansvariga, Eva Jakobsson och Annika Janson Fagring, har också läst och kommenterat.

Det löpande arbetet kan beskrivas som ett antal delprojekt som delvis har löpt parallellt och ömsesidigt påverkat varandra.

1. Som underlag för fortsatt arbete lästes och diskuterades en del texter om bildning med fokus på dimensioner av begreppet, som kunde tänkas ha relevans för utbildning till och verksamhet som sjuksköterska. Denna läsning redovisas i kapitel 2.
2. Då sjuksköterskans yrke, alltsedan Florence Nighingales tid, haft en koppling till bildningsbegreppet gjordes några nedslag i historien, i huvudsak med hjälp av känd litteratur. Dessa redovisas i kapitel 3.
3. I kapitel 4 ges en översikt över dagens sjuksköterskeutbildning vid Göteborgs universitet.
4. För att få en bild av lärares och studenters uppfattningar av bildning genomfördes två intervjustudier. Elva lärare och sju studenter deltog. Tillvägagångssätten beskrivs utförligare i samband med respektive redovisning som återfinns i kapitel 5 och 6.
5. Bilden av bildning visade sig ha en stark koppling till den didaktik som användes i sjuksköterskeprogrammet varför två sådana exempel valdes ut för särskild analys. Var och en av dessa beskrevs utifrån inplacering i utbildningen, särskilda syften, uppläggning och genomförande. De utvärderades också genom frågor till studenterna. De redovisas i kapitel 7 och 8

6. I utbildningen ingår en delkurs om 7,5 hp där studenterna får välja mellan ett antal olika alternativa kurser. En av dessa innebär att genomföra verksamhetsförlagd utbildning i annat land. Att delta i sjukvårdsarbete i något land utanför Norden bör rimligtvis ge en hel del bildning, vi har därför valt att titta närmare på denna kurs vilket redovisas i kapitel 9.

7. De studenter som avslutade sin utbildning i juni 2011 inbjöds till ett mingel tillsammans med kursansvariga lärare. I samband med detta ställdes några enkla frågor om bildning. Svaren redovisas i kapitel 10.

8. Avslutningsvis sammanfattas projektet och kommande aktiviteter kommenteras.

KAPITEL 2

Allmänt om bildning

Bildning som begrepp

Bildning är ett begrepp med många olika innebörder. I synonymordboken beskrivs bildning som utbildning, utveckling, (upp)fostran, hyfsning, edukation, kunskaper, kunskapsmått, odling, förfining, kultur, finess och civilisation. Att bilda har flera innebörder men i det här sammanhanget beskrivs aktiviteten som att utbilda, utveckla, kultivera, förfina, förädla, odla, hyfsa och civilisera. En bildad person beskrivs i samma källa som upplyst, vårdad, kultiverad, beläst, studerad, kunnig boksynt, litterat, vitter, intellektuell, med gedigen utbildning el. skolunderbyggnad, fin, väluppfostrad, belevad, förfinad och civiliserad (Strömberg 1998).

Begreppet kan associera till orden bilda och bild (Gustavsson 1996). Att bilda är att skapa något. Man kan exempelvis bilda en förening. I det här sammanhanget handlar det om att människan skapar eller formar sin egen personlighet. Ordet bild ligger nära ordet förebild vilket kan tyda på att bildningen har förebilder, det finns bildningsideal. En bildad person har inte format sin personlighet hur som helst utan utifrån någon form av ideal.

En reflektion över synonymerna ger vid handen att bildning är något fint, något eftersträvansvärt men också något som kräver stor möda att uppnå. En bildad person omtalas

i regel med en underton av beundran. På motsvarande sätt omtalas en obildad person med avståndstagande och indignation. I vårt vardagsförhållande till begreppen tycks den bildade personen bedömas utifrån intellektuella kriterier som upplyst, beläst och studerad medan den obildade bedöms mera utifrån uppförandekriterier som brist på hyfs och uppfostran eller okunskap om sociala koder.

Bildningens roll

I Wikipedia ges två beskrivningar av bildning att reflektera över. Dels sägs att *Bildning är det man har kvar, när man glömt allt man lärt sig*, dels att *Bildning är den kunskap som blir en del av din personlighet*.¹ Dessa beskrivningar pekar mot att bildning är något som är djupt förankrat hos personen. Mark (2007) går i sin skrift om bildning och livslångt lärande tillbaka till 1700-talsfilosofen Wilhelm von Humboldt som menar att bildningen har betydelse för människans utveckling och hennes förmåga att relatera till omvärlden. Genom bildning aktualiseras det mänskliga och bildningen är en del av människans strävan efter självförverkligande. I det här sammanhanget säger Mark, som citerar idéhistorikern Victoria Fareld, att självförverkligande innebär att varje människa gör det bästa av sina unika förmågor och anlag och att varje individ är sin egen måttstock för sin utveckling.

Gustavsson (1996) pekar på två olika aspekter av bildning. Den ena är den bildning som är en fri och aldrig upphörande process som gör att människan, under hela sitt liv

---

¹ Hämtat från Wikipedia 2010-08-26.

växer och utvecklas. Allt vi möter under livet påverkar oss på något sätt och får oss att se världen på nytt sätt. Denna form av bildning sker utan mål och utan förebilder och ofta utan att vi är medvetna om den. Den andra aspekten är den som sker via institutioner som har bildande uppgifter och som har formulerade mål och strategier för att "bilda" människor. Dessa två former för bildning påverkar naturligtvis varandra. Under en sjuksköterskeutbildning lever studenten ett "civilt" liv, möter sjukvården med patienter, närstående och anställda och deltar i målstyrd och planerad utbildning som innehåller bildningsinslag. Allt samverkar.

Två viktiga begrepp för att förstå bildning som fenomen är *det kända* och *det okända* (Gustavsson, 1996). För att bildning skall äga rum måste vi konfronteras med det okända, det som är nytt. Samtidigt måste det okända kunna relateras till det som vi redan vet. Det nya skall infogas i den befintliga bildningen. Om det okända inte har någon som helst koppling till det redan kända så hänger det i luften och ingen bildning kan ske. Detta bör uppmärksammas i dagens globala samhälle, där människor med olika kulturell bakgrund och olika bildningsbagage skall slussas in i en utbildning som är lika för alla.

Bildning och akademisk yrkesutbildning

I samband med högskolereformen 1977 beslutades att sjuksköterskeutbildningen, som tidigare varit förlagd till fristående yrkesinriktade skolor, skulle inlemmas i det högre utbildningsväsendet. Stor möda lades på att "akademisera" lärarna och utbildningen och först i början av 1990-talet

har en akademisk sjuksköterskeutbildning funnit sin form. Fokus ligger, som tidigare, på att utveckla kompetens för framtida arbete som sjuksköterska. Studenten får en yrkesexamen och lärosätet garanterar att en godkänd student har den kompetens som gör att Socialstyrelsen kan utfärda legitimation att utöva yrket. Studenten får också en akademisk examen, en kandidatexamen, som skall borga för kritiskt tänkande, förmåga att analysera och bedöma, förmåga att söka och tillägna sig ny kunskap och förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, allt enligt Högskoleförordningens texter.

Humbolt (hos Mark, 2007), som vi tidigare nämnt, gör en distinktion mellan utbildning och bildning. Han menar att utbildning är sådant som ingår i bestämda utbildningsprogram utifrån givna mål, i vårt fall sjuksköterskekompetens. Bildning, å andra sidan, grundar sig i ett personligt intresse och ett fritt kunskapssökande. Dock, menar Humbolt, krävs en viss styrning och vägledning i det kunskapssökandet. Han säger också att utbildning är en förutsättning för bildning. Utan grundläggande kunskaper i exempelvis språk, matematik och historia är det svårt att tillägna sig bildning. Om vi lyfter detta resonemang till dagens värld, kan vi kanske påstå att utan goda kunskaper från gymnasiet är det svårt att tillägna sig sjuksköterskekompetens men också den bildning som relaterar till yrket.

Humbolts syn på utbildning och bildning som två olika dimensioner som förutsätter varandra verkar vara användbar i att förstå bildningsaspekten inom sjuksköterskeutbildningen. Självklart går de två aspekterna in i varandra och kan inte alltid urskiljas men de kan ändå ses som två huvudspår. Utbildningen utgörs av den del som är absolut nödvändigt

för att inhämta yrkeskompetens och utöva yrket. Bildningen innefattar sådant som gör att studenten kan förhålla sig till det kommande yrket och kan förhålla sig till den kunskap som yrket vilar på. Vidare kan bildning vara sådant som inte är absolut nödvändigt men som berikar yrkesutövningen och har potential att höja kvaliteten i vårdandet och ge sjuksköterskan tillfredsställelse i arbetet.

Bildning är, som redan diskuterats, ett redskap för att tolka världen. Men det kan vara ett redskap på gott och ont. Bildningen kan hjälpa oss att tolka och förstå, men också begränsa vårt synfält så att vi tolkar utifrån föreställningar och idéer som inte alltid är önskvärda i sammanhanget (Gustavsson 2007). Resultat från aktuell vårdvetenskaplig forskning framhåller alltmer vikten av att tolka patientens livsvärld, att ha ett patientperspektiv, för att som sjuksköterska kunna ge god omvårdnad (se ex. Dahlberg & Segesten 2010). Sjuksköterskeutbildningen har också, genom de senaste decennierna ändrat fokus från ett medicinskt perspektiv med sjukdomen och hantverket i centrum, till att sätta förståelsen för patienten i högsätet. Teoretiskt har Gadamer (1960/1975) tankar om tolkning här spelat en viktig roll. Patientens berättelse är i många sammanhang en viktigare utgångspunkt för vårdandet än sjukdomen och dess förlopp.

KAPITEL 3

Sjuksköterskan och bildningsidealet

Florence Nightingale (1820-1910) har gått till historien som skapare av den ”moderna” sjuksköterskan. I hennes vision om välutbildade sjuksköterskor finns ett tydligt bildningsideal.² Hon ansåg att blivande sjuksköterskor (självklart kvinnor) skulle rekryteras ur de bildade samhällsklasserna. Skälen till detta var flera. Hon såg yrket som ett möjligt alternativ för kvinnor som inte ville gifta sig ståndsmässigt, leva i skuggan av en man, föda hans barn och för övrigt ägna sig åt sällskapliv. Florence fick själv kämpa hårt för att få bli yrkeskvinna istället för att anta den förväntade hustrurollen (Moberg 2007).

De bildade kvinnorna kunde, med sin bakgrund, lätt ta till sig den undervisning som bjöds under sjuksköterskeutbildningen. De hade talanger som kom till nytta i vården. Nightingale skriver i sin lärobok för sjuksköterskor bland annat om att strängmusik och sång kan vara välgörande för patienten. Hon framhåller vikten av renlighet och frisk luft och rekommenderar snittblommor i sjukrummet, inte enbart för att glädja patienten utan också för att blommorna hjälper till att rena luften. Hon talar om att patienter behöver se vackra saker och uppleva omväxling för att tillfriskna

---

2. Nightingale efterlämnade ett stort mängd brev, dagboksanteckningar och andra dokument och forskningen kring hennes livsverk är omfattande. Texten här stödjer sig framför allt på Moberg (2007), Hamrin (1997).

(Nightingale, 1859/1970)³. Allt detta hade de bildade klassernas kvinnor med sig från sin uppfostran till goda hustrur och mödrar. Med sig hade de också en självklar inställning till välgörenhet. Det beskrivs hur Florence Nightingale själv fick sitt intresse för vårdande genom att följa med modern då hon besökte gamla, sjuka och fattiga runt familjegodset.

De första svenska sjuksköterskorna kom också från dåtidens överklass. Emmy Rappe (1835-1896) den första svenskan som utbildades till sjuksköterska hos Florence Nightingale kom från en adlig familj och växte upp på ett stort gods i Kalmарtrakten. En sträng fader såg till att hon lärde sig husliga sysslor och handslöjder men också att teckna och spela piano. Hon höll söndagsskola för barnen till arbetarna på godset och att hon tog särskild hand om de sjuka (Götherström, 1997). Alfhild Ehrenborg, som utbildades hos Florence Nightingale något år senare, hade en liknande bakgrund. Emmy Rappe blev ledare för sjuksköterskeutbildning i Röda Korsets regi och Alfhild Ehrenborg startade Sophiahemmets sjuksköterskeskola. Sjuksköterskor utbildade inom dessa två program kom sedan att bli ledare för de sjuksköterskeskolor som växte fram runt om i landet.

Sjuksköterskekårens pionjärer värnade starkt om de borgerliga bildningsidealen. Även om rekryteringsunderlaget efter hand breddades kom sjuksköterskorna i stor utsträckning från hem med borgliga värderingar. Många var döttrar till lärare, högre tjänstemän, präster och höga militärer. Svensk

---

3. Nightingales Bok *Notes on nursing* kom ut i ett antal olika versioner från 1859 och framåt. Den bok som här refereras är ett nytryck från 1970. SHSTF (numera Vårdförbundet) gav ut en svensk översättning med kommentarer 1989. En första svensk översättning kom redan 1860 och tidigare översättningar har använts i svensk sjuksköterskeutbildning.

sjuksköterskeförening (SSF) som bildades 1910 ägnade sig, utöver yrkes- och utbildningsfrågor åt aktiviteter som litterära aftnar, musikstunder och föreningen bildade en egen sångkör som sjöng på sjukhus och i kyrkor (Götblad, 2010). När SSFs medlemmar på årsmötet 1933 röstade igenom att också ta upp fackliga frågor på sin agenda avgick ordföranden Bertha Wellin med buller och bång. Hon kunde inte acceptera att "egennyttan skulle få vibrera".

Under en period på 1920-talet anordnade sjuksköterskeskolan vid Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg en preparandkurs för unga kvinnor som ville bli sjuksköterskor. Vid denna tid hade elevunderlaget breddats och även kvinnor utan klassiskt borgerlig uppfostran sökte sig till yrket. Kursen innehöll bland annat dietmatlagning, dukning och bordsskick men också övningar i högläsning av prosa, poesi och psalmverser.⁴ Ända fram till mitten av 1960-talet var sjuksköterskeutbildningen organiserad som en internatutbildning med krav om att bo på elevhem. Till elevhemmens aktiviteter hörde, i varierande grad, sådant som kunde knytas till bildningsidealen och den så kallade finkulturen i samhället och inom kåren.

Under 1960-talets senare del förändrades såväl utbildning som yrke radikalt. Eleverna fick studerandestatus och kunde inte längre utnyttjas som billig arbetskraft. Terminssystem och reglerade studiedagar och veckor infördes. Internaten förvandlades till studentbostäder utan det regelverk som tidigare gällt och de bildningsrelaterade inslag som funnits. Fler män sökte sig till utbildningen. På

---

4. Opublicerat arkivmaterial, Stadsarkivet i Göteborg.

olika sätt markerades att utbildningen var jämförbar med vilken annan yrkesutbildning som helst (se ex.vis SOU 1964:45).

Samtidigt förändrades yrket på ett sätt som låg i tiden. Många av särartsmarkeringarna försvann. Till dessa hörde tilltal med syster och förnamn, uniform med mössa och stärkt krage, krav på distans till underordnad personal och sträng hierarkisk ordning. Det historiska arvet betraktades som en belastning. De inslag av kall som följt med yrket skapade under en tid vissa generationsmotsättningar men dessa försvann efter hand. Löner, arbetstider och övriga arbetsvillkor fokuserades. Florence Nightingale blev helt orättvist ett skällsord. Hon hävdade tydligt på sin tid att sjuksköterskor skulle ha ordentligt betalt för sin arbetsinsats, men detta har inte alltid uppmärksammats.

KAPITEL 4

Dagens sjuksköterskeutbildning

Utbildningen till sjuksköterska omfattar 180 högskolepoäng (HP) och studenter genomför i regel utbildningen på heltid och inom ramen för tre studieår. Eftersom legitimation är en förutsättning för att utöva yrket är studenter angelägna att hålla studietakten. Utbildningen avslutas med en mer eller mindre traditionell sjuksköterskeexamen, så studenterna erhåller sitt utbildningsbevis och en sjuksköterskebroch som har det egna lärosätets speciella utformning. Legitimation utfärdas av socialstyrelsen efter fullgjorda 180 hp. Utbildningen ges idag vid 26 olika lärosäten runt om i landet. Varje år utbildas mellan 4 000 och 5 000 sjuksköterskor i Sverige. Omkring 15% av dessa är män.

Utbildningens innehåll och uppläggning styrs framför allt av examensordningen i högskoleförordningen (SFS 1993:100) och av Socialstyrelsens kompetensbeskrivning för legitimerad sjuksköterska (SoS, 2005). Utifrån dessa två dokument har varje lärosäte relativt stor frihet att forma utbildningen (Öhlén et al., 2011). Dock finns det traditioner, överenskommelser från konsensusmöten, vårdpedagogisk forskning och annat som gör att viss samstämmighet råder. I samtliga program i landet ingår området omvårdnad (ibland benämnt vårdvetenskap), humanbiologi/biomedicinska ämnen och samhälls- och betendevetenskap. Cirka en tredjedel av studierna består av verksamhetsförlagd utbildning (VFU) under vilken studenterna deltar i vårdarbete inom

olika vårdverksamheter under handledning och med viss parallellundervisning.

Utbildningsprogrammet vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet, omfattar följande delkurser:

- Introduktion till omvårdnad, 15 hp
- Humanbiologi, 15 hp
- Humanbiologi, 10 hp
- Personcentrerad vård vid symtom och tecken på ohälsa I, 20 hp
- Personcentrerad vård vid symtom och tecken på ohälsa II, 30 hp
- Omgivning, hälsa och ohälsa, 30 hp
- Vetenskaplig metod, 7,5 hp
- Ledarskap och lärande, 15 hp
- Valbar kurs, 7,5 hp
- Klinisk omvårdnad, 15 hp
- Examensarbete, 15 hp.

Den verksamhetsförlagda utbildningen utgör 46,5 hp. Viss utbildning förläggs till Sahlgrenska akademins kliniska träningscentrum där studenterna kan öva olika färdigheter och ibland samöva med studenter från andra yrkesinriktade utbildningar inom vårdområdet. Utbildningen avslutas med ett nationellt teoretiskt och praktiskt prov som tagits fram i samarbete mellan ett antal lärosäten.

Processorienterad handledning ger programmet vid Sahlgrenska akademien en särskild pedagogisk profil. Denna är en obligatorisk arbetsform under de tre terminer då huvuddelen av den verksamhetsförlagda utbildningen genomförs. Syftet är att underlätta studenternas lärande med fo-

kus på integrering av teori och praktik. Studenterna träffas i grupper om sex till åtta och leds av en sjuksköterska med särskild utbildning och erfarenhet av yrkeshandledning. Kontinuiteten i grupperna är viktig och man arbetar med samtal, rollspel, kreativa uttrycksformer och etisk reflektion (Holm Wiebe et al., 2010, Johansson et al. 2006).

Den fasta lärargruppen är, med några få undantag, själva sjuksköterskor. Professorer och lektorer har doktorsexamen i omvårdnad, vårdvetenskap, vårdpedagogik, medicin eller något samhällsvetenskapligt ämne och har disputerat på avhandlingar, vars ämne har någon form av knytning till sjuksköterskors verksamhet. Adjunkterna har magister- eller licentiatexamen inom motsvarande ämnen. Flera lärare har också studerat biomedicinska eller samhällsvetenskapliga ämnen. De lärare som varit anställda länge har en tre-terminers (60 p) vårdlärarutbildning medan de yngre har läst högskolepedagogik. För den verksamhetsförlagda utbildningen svara yrkesverksamma sjuksköterskor med lägst kandidatexamen och handledarutbildning. Timlärare som deltar utbildningen är ofta sjuksköterskor eller läkare men kan också komma från någon annan vårdprofession, från relevanta fält i samhället eller andra akademiska discipliner.

KAPITEL 5

Lärares bild av bildning

Syfte och tillvägagångssätt

För att få en bild av hur olika bildningsaspekter gestaltar sig i dagens sjuksköterskeutbildning fördes samtal med elva av grundutbildningen lärare. Dessa hade föreslagits av en av de ämnesansvariga i utbildningen och de representerade olika terminer och kurser inom terminerna. Lärare med övergripande programansvar deltog också. Samtliga tillfrågade ställde sig positiva till att delta. Samtalen, som fördes mellan grupper om två eller tre lärare och projektansvarig, varade omkring en timma och de spelades in som stöd för minnet. De fördes relativt ostrukturerat, men ett antal frågor användes som utgångspunkter.

- Vad är bildning för dig – för sjuksköterskan, i sjuksköterskeprogrammet och speciellt i den termin där du huvudsakligen undervisar?
- Hur går undervisningen till när det gäller dessa bildningsaspekter?
- Har du möjlighet att undervisa så som du vill när det gäller bildningsaspekter – vilka eventuella hinder stöter du på? Vad skulle du vilja pröva nytt för att öka bildningen i programmet?

De inspelade samtalen lyssnades igenom och dess innehåll antecknades i något komprimerad form. I första steget samlades utsagor under olika teman. Utsagor om undervis-

ningsformer anknöts till respektive tema. I steg två fördes teman med gemensamma innebörder samman under ett färre antal rubriker och sådant som rörde programmets didaktik fick en egen rubrik.

Samtliga deltagande lärare uttryckte efter samtalen sin uppskattning över att ha deltagit. De menade att det varit värdefullt att få tänka igenom och tala om sådant som ofta är underförstått i det dagliga arbetet och att få ta del av kollegors tankar och idéer. De lärare som deltog har fått möjlighet att läsa och kommentera den text som presenteras här nedan.

Bildning och personlig utveckling

Lärare kopplar begreppet bildning till engelskans *building*, till att bygga och menar att sjuksköterskeutbildningen skall bygga en trygghet och stadig yrkesidentitet. Grunden i detta är att lära känna sig själv och att utvecklas som person. Lärare talar om att den blivande sjuksköterskan måste våga möta sig själv. Bildning som en källa till självförtroende återkommer i flera av samtalen. De mindre bildade vågar inte släppa loss och ta för sig. Mod/civilkurage betonas av flera lärare. En av dem säger: *En bildad människa har en inre styrka och låter ingen sätta sig på henne/honom*. Mod handlar om att våga stå upp och vara den kunskapsförmedlare som allmänheten behöver. Mod handlar också om att slå larm när något inte fungerar.

Personlig och professionell utveckling startar i självkänedom. Studenter behöver reflektera över det egna jaget, var jag kommer från, vad jag är bärare av, hur det är att leva här

och nu. De behöver också ha kontakt med och förstå sina känslor. De måste känna igen sina barriärer. En sjuksköterska möter patienter med hela sin person. För att studenten skall våga växa behövs kunskaper i stresshantering, i hur man skyddar sig själv, lyssnar på egna kroppen och förstår behovet av rytm. Förståelse för maktstrukturer och hierarkier hör också hit. Lärare talar om klokskap, att vi behöver kloka sjuksköterskor.

Mod kan utvecklas genom ”teoretisk bildning”. En sjuksköterska som vet vad praktiken bygger på kan stå upp för den. För att nå självkänedom och utveckling får studenterna delta i reflektionsövningar och kommunikationsövningar hämtade från dramapedagogiken. Den processhandledning⁵ som studenterna får under verksamhetsförlagd utbildning i termin 3,4 och 6 är ett viktigt led i den personliga utvecklingen.

Lärare knyter till äldre tider då fostran var ett viktigt inslag i utbildningen. En sjuksköterska skulle uppträda med värdighet, och hennes uppförande skulle inge förtroende och skapa trygghet hos patienter, närstående och medarbetare. Uniformen och systertiteln medförde förpliktelser mot den egna kåren och mot samhället. Idag är detta i stort sett borta, men det finns andra inslag som kan ses som fostran även om en del av lärarna värjer sig mot begreppet som sådant. Sjuksköterskan har ett moraliskt ansvar som kan kopplas till etik, estetik och etikett. Det handlar om att växa in i en yrkesroll. Vissa beteenden skall bli självklara.

---

5. Processhandledning innebär att studenterna samlas regelbundet i grupp för att diskutera och reflektera över händelser och erfarenheter de gjort i mötet med patienter, personal och vårdarbetet i stort. En grupp består av ca tio studenter och är stabil över tid. Se beskrivning i kapitel 3.

Bildning och mötet med andra

Lärare gör en koppling mellan social kompetens och bildning. Det finns något som de vill kalla för social bildning och som handlar om förmågan att möta andra människor. Bildning behövs för att möta patienten där han/hon är. Ju mer bildad sjuksköterskan är, dess större möjlighet har hon/han att förstå andra människor. I undervisningen fokuseras berättelsen. För att kunna ge god vård måste sjuksköterskan få ta del av patientens berättelse om sig själv. För att locka fram berättelsen krävs bildning.

En del av sjuksköterskeutbildningen kretsar kring väsentliga begrepp för att förstå det djupt mänskliga, förstå varandret. Som exempel nämns trygghet, gemenskap, delaktighet, sorg och tröst. Begreppen kopplas till yrkesutövningen men också till en djupare teoretisk/filosofisk förståelse. Stor vikt läggs vid att studenter under övningar spelar patienter, blir föremål för vårdande handlingar och får reflektera över hur det är att bli vårdad.

Bildning associeras till boklig bildning och därmed till ordets makt. Det sätt vi benämner och talar om olika företeelser styr hur vi tänker och hur vi handlar. Detta gäller i hög grad den blivande sjuksköterskan. Under 1960-70-talen var det inte ovanligt att patienter omnämndes med numret på den sjukhussäng de placerats i. Detta är förhoppningsvis helt borta men det finns många andra tillfällen då det gäller för både lärare och studenter att vakta på sitt språkbruk. Att möta andra är ett tema som återkommer i alla terminer. I termin sex arbetar man med olika scenarier som iscensätts som övningar i akademins kliniska träningscen-

trum⁶. Studenter från olika utbildningar samarbetar kring en student som spelar patient med en beskriven problematik. Efteråt diskuteras interagerandet och de känslor som väckts. I processhandledningen under de verksamhetsförlagda utbildningsavsnitten analyseras och diskuteras faktiska möten med patienter och personal. Här kopplas begrepp och teorier till händelser som studenter varit med om. Lärare tipsar om skönlitteratur som kan hjälpa till att fördjupa förståelsen. Någon lärare värjer sig mot obligatorisk skönlitteratur och menar att man lätt trycker på studenterna ett borgerligt bildningsideal. Andra menar att de skulle vilja se mer av sådan på läslistorna. Studenter använder musik, lyrik, "patientbiografier" och liknande i redovisning av uppgifter, men de får då göra sina egna val.

Genusperspektivet betonas genomgående i utbildningen. I termin 2 tränas genusmedvetenheten genom att klassen utser genusrepresentanter bland studenterna. Dessa har till uppgift att slå larm, att frysa ögonblicket när någon, lärare eller student, gör "genusövertramp" eller negligerar genusperspektivet.

Det finns idag ett ökande intresse för att använda bildkonst, fotografi, musik och andra kulturformer som en del av vårdandet. Lärare exemplifierar med flera svenska vårdvetenskapliga avhandlingar som visat på effekterna av "kulturella interventioner". Lärare menar att användandet av konst och musik i vården kräver en viss bildning hos sjuksköterskan. Den som inte har något förhållande till konstformerna, kom-

---

6. Kliniskt träningscentrum (KTC) består av ett antal rum som utrustats som en autentisk sjukvårdsmiljö och med övningsdockor, attrapper, datorer för simulering med mera. Vid KTC tränar samliga studenter inom akademien olika moment i yrket varvat med att de möter patienter i verksamhetsförlagd utbildning.

mer kanske inte ens på idén. Bildning som ett redskap i vården och bildning i utbildningen ses som parallellprocesser. Viktigt att patienten har inflytande över de ”redskap” som väljs. Svårt sjuka patienter kan få hjälp med att förankra sig i tillvaron genom det som är välbekant; sportradion, högläsning ur dagens tidning utifrån patientens intressen eller musik som denne uppskattar. Detta blir särskilt viktigt med tanke på dagens ”brokiga” patienter. Konst, musik etc som komplementära vårdhandlingar tas upp i undervisningen inom de områden där de är mest aktuella. Mest betonas användningen inom psykiatrisk och palliativ vård.

Bildning och sammanhang

Sjuksköterskan behöver förstå sitt yrke i ett sammanhang i tid och rum. Det krävs en förtrogenhet med yrkets och utbildningens historia för att förstå dess krav och förutsättningar. Det krävs också en generell kunskap om samhället. I första hand krävs kunskaper om sjukvårdens politiska styrning och organisation men också insikter om demokrati, humanism och andra bärande värderingar i samhället. Bildning som sammanhang ger sjuksköterskan argument i olika situationer. Hon/han behöver sammanhangen för att kunna föra patienternas talan och argumentera för den egna yrkeskåren.

En bildad person har en roll i världen. En sjuksköterska bör vara medveten om hur hälsoproblemen ser ut inte bara i närmiljön och Sverige utan i världen. Värderingar som solidaritet och medmänsklighet betonas. Hållbar utveckling lyfts fram av flera lärare. Under den verksamhetsförlagda

utbildningen får studenterna studieuppgifter som inkluderar hänsyn till miljö och resursanvändning. Lärare önskar att sjuksköterskor skulle vara mer politiskt aktiva – inte nödvändigtvis partipolitiskt, men göra sin röst hörd i frågor som rör människors hälsa och vårdens villkor.

Sammanhang tas i första hand upp under programmets introduktionskurs. Översiktsföreläsningar ges framför allt kring sjukvården i samhället samt lagar och förordningar. På motsvarande sätt ges en översikt över yrkets och utbildningens utveckling över tid. Vissa bärande begrepp som exempelvis hälsa och sjukdom sätts in i ett historiskt perspektiv. I uppföljande seminarier kan perspektiven vidgas i relation till vad som kommer upp som teman i diskussionerna. Vikt läggs vid att koppla teorier om vårdande till kunskaper om samhället.

Lärare lyfter problemet för studenterna med att få ihop helheten i utbildningen, att få alla dess delar att bilda en helhet som blir en professionell sjuksköterska. De menar att en bildad person har mera av en helhetssyn och kan lättare få ihop sammanhangen. Utbildningen borde vara bättre på att hjälpa studenterna till denna helhetssyn. En lärare uttrycker sig så drastiskt som att *”helheten är i kris”*.

Bildning och lärandeprocesser

Lärare menar, att bildning innebär att kunna hantera kunskap, problematisera, lösa problem, argumentera och uttrycka sig i skrift. Detta uttrycks bland annat som att ”tänka akademiskt”. Bildning är en förutsättning för utbild-

ning. En viss bildning bekräftar det som ingår i utbildningen. Lärare är måna om att studenterna under utbildningen formar sin yrkesroll. De skulle vilja ägna ännu mera tid åt professionell utveckling. De efterlyser utrymme att i större utsträckning använda skönlitteratur eller biografier som beskriver människors utsatthet. De önskar också mera av undervisning där olika förhållanden dramatiseras. Lärare betonar, att det behövs nya former för att bättre få ihop helheten i utbildningen. Tidigare följde lärare en studentgrupp över längre tid. Idag går man mera in och levererar undervisning utifrån vars och ens expertkunnande.

Vi borde ännu mera stödja och utveckla studenternas kreativitet när det gäller att hitta och använda komplementära vårdhandlingar, säger lärare. Vi är inte så bra på det i alla terminer. Institutionen borde, mer än idag, visa på möjligheter som studenter kan ta med sig ut till patienterna. Lärare uttrycker det som att studenterna ännu mera borde utveckla sin kreativitet under utbildningen för att ha med sig ett "smörgåsbord" av möjliga vårdhandlingar som leder till välbefinnande och ger kraft att exempelvis fullfölja rehabilitering.

Utbildningen borde ha mera inslag av dramapedagogik, kreativa övningar, konst, musik etc. Studenter skulle kunna arbeta med exempelvis hälsa eller sorg i konsten för att öka sin känslighet för hur andra har det. Vi hade mera av sådant förr, men tappade bort detta i akademiseringen, säger lärarna. Sedan vi blev en del av universitetet så var det bara kunskap baserad på empirisk forskning som gäller. Traditionella föreläsningar blir den huvudsakliga undervisningsformen.

Lärare uppfattar det som en "oskriven lag" att skönlitteratur inte får finnas på litteraturlistorna.

Lärare beskriver problemet att studenterna i sista terminen lätt tappar bort bildningsdelarna. De blir helt upptagna av "hantverket" som de ser som nyckeln till att klara sig i arbetslivet. Dock uttrycks förhoppningar att tanke – känsla – handling skall sitta så djupt att omsorgen om patienten ändå finns med. Viljan att bli "godkänd" som kollega tar över i sista terminen och studenterna går in i en modellinläring med handledande sjuksköterskor som modeller. Lärare försöker balansera detta under processhandledningen. En lärare säger att kanske är vi lite blåögda, när vi tror att alla studenter har en djup humanistisk människosyn. En del kanske bara spelar med under utbildningen.

Undervisningen är alltid en strid om utrymmet. Lärarna vill göra så mycket mer men alla "måsten" som gäller själva yrkesutövningen tar över. Med de nya lärandemålen⁷ upplever lärarna att styrningen har ökat och deras frihet minskat. Målen har blivit mer inriktade på sådant som kan uttryckas i mätbara termer. Bildningsmål är svårare att utvärdera på individnivå. Bildning handlar, menar lärare, om att föra diskussion och bemöta argument.

Stora studentgrupper gör det svårt att finna arbetsformer som främjar bildning. Studenternas varierande bakgrund försvårar nivåanpassningen. En del har gått gymnasieprogram med tydliga inslag av filosofi och samhällskunskap och kanske läst ämnen av detta slag på universitet, innan de

---

7. Utifrån Bologna processen och ny skrivning i högskoleförordningen har samtliga mål i sjuksköterskeprogrammets olika kurser bearbetats och omformulerats.

sökt till sjuksköterskeutbildningen. Andra har mycket grundade begrepp om samhället. Studenterna är idag yngre än för några år sedan och deras livserfarenhet är begränsad. De är ofta intresserade och aktiva i den undervisning som lyfter samhällsperspektiv, men visar i efterföljande utvärderingar att de har svårt att se det faktiska värdet.

De mer handfasta inslagen om kroppen och görandet ges högre status och undervisning där de får ”kvitto” på sitt kunnande genom en godkänd tentamen ses som mera värd. Det politiska perspektivet borde lyftas mera men tiden räcker inte till. Kanske borde vi fånga upp de studenter som är politiskt aktiva. Idag vet vi inte vilka de är. Tidigare kunde det vara svårt att få studenterna intresserade av den teoretiska, mer filosofiska fördjupningen. Dagens studenter är annorlunda, yngre, mer teoretiskt intresserade. Samtidigt är de mer ”egoistiska”, mer beräknande i förhållande till utbildningen. De uteblir från sådant som de själva inte bedömer som nödvändigt.

Sammanfattning

Elva lärare som har nyckelroller i och lång erfarenhet av undervisning i sjuksköterskeprogrammet deltog i samtalen om bildning. Deras utsagor sammanfattas i nedanstående punkter.

- Lärare i sjuksköterskeprogrammet anser att bildning har en självklar plats i utbildningen, men att begreppet behöver diskuteras och tolkas.
- Bildning relateras till personlig utveckling, relationen med andra och till olika sammanhang och rör både innehåll (utbildningens vad) och pedagogiska arbetsformer (utbildningens hur).
- Det finns en hel del inslag i sjuksköterskeprogrammet som uppfattas som bildning.
- Lärare menar att sjuksköterskeprogrammets akademisering gett många vinster men också medfört att vissa bildningsinslag försvunnit, att ”en del barn har slängts ut med badvattnet”.
- Lärare önskar ännu fler inslag som leder till personlig växt, kreativitet och förståelse för andra.
- Lärare vill återinföra mera av skönlitteratur, konst, musik, dramatisering och liknande former i utbildningen.
- Lärare vill väcka/tillvarata studenters samhällsintresse för att främja att sjuksköterskor blir tydligare aktörer i samhället.
- Utbildningen är en kamp mot tiden. Lärare skulle gärna ha ”mer av allting”.

KAPITEL 6

Sjuksköterskestudenters bild av bildning

Syfte och tillvägagångssätt

För att få en bild av hur studenter i sjuksköterskeprogrammet tänker kring bildning genomfördes ett samtal mellan sju studenter. Studenter från termin tre och fem inbjuds att delta i ett samtal om bildning. Sex av dem anmälde intresse och fem av dessa deltog. I samtalet deltog också två tidigare avtalade studenter, varav den ena intog en ledarroll medan den andra var aktiv i samtalet. Den student som ledde samtalet ingår i bildningsprojektets arbetsgrupp. Samtalet varade i en och en halv timma och spelades in för senare analys. Det fördes relativt ostrukturerat, men ett antal frågor användes som utgångspunkter.

- Vad är bildning - generellt och i relation till den utbildning du nu går?
- Vilka bildningsinslag har du mött under din utbildning så här långt?
- Har det varit för mycket eller för lite av bildningsinslag?
- Vad har varit värdefullt? Vad borde uteslutas?
- Vad har du saknat? Vad skulle du vilja föreslå?
- Hur ser du på de pedagogiska arbetsformerna i relation till bildning?

De inspelade samtalen lyssnades igenom av projektledaren och dess innehåll antecknades i något komprimerad form. I

första steget samlades utsagor under olika teman. Utsagor om undervisningsformer anknöts till respektive tema. I steg två fördes teman med gemensamma innebörder samman under ett färre antal rubriker och sådant som rörde programmets didaktik fick en egen rubrik.

De deltagande studenternas bakgrund kartlades genom några enkla frågor som besvarades i anslutning till samtalet. De var samtliga kvinnor och i ålder mellan 22 och 41 år. Alla utom en hade studerat vid universitet/högskola innan de påbörjade sjuksköterskeprogrammet. Någon hade en avbruten lärarutbildning, andra hade läst psykologi, språk, filosofi eller samhällsvetenskap. De har tidigare arbetat inom olika verksamheter som sjukvård, äldrevård, hemtjänst, skola och barnomsorg men också i kulturverksamheter och med försäljning. De är "kulturkonsumenter" i varierande omfattning. Framför allt ser man film, någon ser teater eller går på konsert varje månad och någon annan läser någon skönlitterär bok i månaden. De flesta hinner dock bara med någon sådan aktivitet varje termin. Det bör noteras att studenterna själva anmält intresse för att delta och därmed inte utgör ett representativt urval.

Studenter uttryckte under samtalets gång sin uppskattning över att delta. Någon menade att det är bildande i sig att tala om bildning. De studenter som deltog har fått möjlighet att läsa och kommentera den text som presenteras här.

Allmänna reflektioner kring begreppet

Studenterna börjar med att vrida och vända på ordet bildning. Någon konstaterar att bildning är ett substantiv, någonting man skaffat sig, som ligger som ett bibliotek i hjärnan. Någon annan kontrar med att "biblioteket" blir bildning först när man använder det, där det blir aktivt. Lösa associationer görs till allmänbildning, "finkultur" och människor som vill verka bildade genom att säga rätt saker. Bildning får man inte bara av att läsa böcker, utan också av erfarenhet. En bildad person har varit med om mycket, menar någon, men får motargument. Bildning kan man också skaffa sig på sin kammare. Alla kan inte ha varit ute och rest i världen, säger en student.

Studenter reflekterar också över begreppet bildning i relation till andra begrepp. Har bildning något med moral att göra? Blir man mer moralisk av att vara bildad? Hur förhåller sig bildning och humor till varandra? Är det någon skillnad mellan kunskap och bildning? Någon föreslår en koppling mellan bildning och långsiktighet. Kan bildning vara hälsofrämjande på lång sikt? Dessa frågor blir hängande i luften.

Bildning lär oss tänka

Bildning är sådan kunskap som hjälper oss att förstå sammanhang, se konsekvenser, se hur saker och ting hänger ihop och dra slutsatser. Bildning innebär att vi lärt oss tänka, vara aktiva, problematisera. Vi får verktyg att hantera olika situationer. Jag upplever att jag har fått bildning, säger en student.

Att tillägna sig bildning kräver kommunikation. Språket är viktigt, orden förändrar verkligheten, får oss att tänka på ett annat sätt. Utbildningen har förändrat mig, säger en student. Jag minns kanske inte de absoluta kunskaperna men jag känner att jag har förändrats i mitt sätt att tänka och vara. Tänkandet vidgas av att jag får filosofi/teori kopplat till en realistisk patientberättelse.

Kurslitteraturen kan ge bildning. Det är en fråga om vad man gör med den, om man använder den för att koppla ihop saker. Det är ibland svårt att se samband tidigt i utbildningen, men nu i termin fem börjar jag få sammanhang, säger en student. Man måste vara tålmodig. Skillnaden mellan kvalitativ och kvantitativ forskning tas upp och studenterna konstaterar att båda kunskapsformerna är viktiga för sjuksköterskan. Kanske kan man säga att kvalitativ forskning ger bildning och kvantitativ forskning ger utbildning, spekulerar en student. Man kommer också in på glappet mellan det man lär i skolan och den verksamhet man möter under VFU.⁸ Studenterna menar att bildning hjälper dem att se makt och statusstrukturer och hur de kan sträva efter ett hälsoperspektiv inom ramen för rådande vårdkulturer.

Bildning lär oss möta andra

Som sjuksköterskor måste vi kunna sätta oss på olika stolar – inte bara den professionella utan också den medmänskliga, säger en student. Vi måste se patienten ur olika perspektiv, säger en annan. Ur läkarens, ur sjuksköterskans och ur

---

8. VFU = verksamhetsförlagd utbildning. Något mindre än en tredjedel av sjuksköterskeutbildningen är förlagd till olika vårdverksamheter.

patientens eget. En student som sett *Klaras resa*⁹ under den tid hon gick utbildning i psykiatrisk vård berättar om en omvälvande upplevelse som borde varit obligatorisk för alla. De tipsar varandra om *Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva* som också ges på Stadsteatern. Studenterna menar också att det är bildande att få höra en patient eller en närstående som berättar om erfarenheten av sjukdom och vård, det kan hjälpa oss att se hela människan.

Studenter funderar över om inte bildningsinslag också skulle kunna knytas till VFU. Den student som sett *Klaras resa* diskuterade pjäsen med sin handledare på den psykiatriska vårdenheten. Att läsa en viss bok ihop med handledaren skulle säkert bidra till ökad förståelse. Film på DVD borde användas mera. Är inte lika tidskrävande som att läsa böcker.

Studenterna tar upp den del av utbildningen som utgår från ett antal centrala begrepp och tar begreppet lidande som exempel. Vi får teoretisk undervisning som är en bra start för att förstå fenomenet, men vill man få en förändrad syn, få en känsla av vad någonting är så behövs något mer. Då kan skönlitteratur eller en lämplig film hjälpa till. En bok om någon som verkligen lider kan göra att vi lättare får syn på lidandet i jobbet. Lärarna rekommenderar böcker men kräver inte att de ska läsas. Studenterna uttrycker besvikelse över att en utlovad film uteblev.

Studenterna lyfter vikten av att förstå kulturella skillnader och att ha ett genusperspektiv. De tar också upp att hållbar

---

9. Ett stycke som gavs på Stadsteatern under 2010 och som handlade om en kvinna med psykosjukdom.

utveckling kan kopplas till bildning. Det är viktigt, säger de, att detta tas upp på ett sådant sätt att det ändrar synen på något. Ibland känns det haltande, det slängs in i varje kurs för att det så skall vara.

Studenterna efterlyser skönlitteratur i etikundervisningen. Att läsa en bok som innefattar ett etiskt dilemma och diskutera den i relation till filosofer skulle hjälpa oss att möta både patienter, närstående och kollegor, tror en student. Vissa lärare lär oss tänka genom att lyfta kunskapen till en annan nivå. Man exemplifierar med en lärare som kopplat viss undervisning till Heidegger och Husserl och därmed gett kunskapen en ny dimension.

Bildning bidrar till välmående

Man kan må bra av bildning, konstaterar en student. Bildning hjälper oss att se helheter, se oss själva i vår kultur. Detta gäller för både patienter och vi själva. Man kan göra mycket med kultur exempelvis på äldreboenden. Under utbildningen kan vi utveckla redskap för detta genom att själv pröva på. Utbildningen kan visa oss hur vi kan jobba med patienterna.

Under de verksamhetsförlagda utbildningsdelarna möter man, som student, mycket som kan vara svårt att hantera. Man kan då skapa ventiler med kultur, exempelvis ett teaterbesök.

Utbildningens arbetsformer

Studenternas reflektioner kring utbildningens arbetsformer kretsar till en del kring användningen av skönlitteratur. De menar att sådan litteratur verkligen kan beröra, att det är viktigt att skapa mersmak hos studenter som normalt inte läser och att läsningen bör följas upp i seminarier. De kommenterar mängden av skriftliga redovisningar och menar att några av dessa skulle kunna bytas ut mot att diskutera skönlitterära texter. En student säger: Lärarna skulle kunna ge oss en lista på 100 böcker (skratt) som skulle vara lästa fram till termin sex. I böckerna skulle vi kunna möta alla sorters människor, exempelvis muslimska kvinnor och personer med olika slags sjukdomar.

Rollspel som redovisningsform ger i sig någon slags bildning, säger studenterna. Men det kan bli för mycket av rollspel, om alla lärare använder sådana. Talesättet att en bild säger mer än 1000 ord tas upp. Någon lärare använde ett verk av Picasso i undervisningen men lät inslaget passera alldeles för snabbt.

Studenterna efterlyser mer humor i utbildningen. Man kan se humor också i det svarta. Det finns plats för humor i palliativ vård, säger någon. Man minns bättre om lärare kan locka fram ett skratt och man känner som student om läraren tycker att det är roligt att undervisa. Lärare som tycker det är roligt kan nog lättare komma på att använda andra arbetssätt och hjälpmedel. Studenter tar upp parallellprocesserna utan att direkt använda det ordet. Om lärare visar på att skönlitteratur är en viktig källa till kunskap så lär vi oss att använda sådan litteratur också i vården.

Studenterna uttrycker en viss oro för att utbildningen skall nedvärderas om skönlitteratur används. Lärare värderar litteraturen och lägger in "hårddata" från dag ett, säger någon. Kanske bedöms skönlitteratur som alltför lite konkret. Utbildningen kan uppfattas som flummig om vi ser teater, säger någon student. Någon annan replikerar att i så fall vill jag ha en flummig utbildning.

Alla enas om att levande patientberättelser är bildning, vare sig de serveras som skönlitteratur, film, teater, inbjudna patienter eller närstående som berättar eller lärare som är bra på att berätta från sin kliniska erfarenhet.

Bildning uppfattas olika

Studenterna uttrycker en viss oro över att inte vara representativa för alla studenter i programmet. De betonar att vissa tar för sig att bildningsutbud utanför skolan, men andra gör det inte. Den student berättar hur hon varit uppfylld av Klaras resa, som hon sett på Stadsteatern, hade uppmanat en kamrat att också se föreställningen. Kamraten hade svarat att "teater är inte min grej", jag har inte varit på teater sedan vi tvingades dit på mellanstadiet. Studenten menar, att vissa kanske behöver en knuff. Kanske skulle en del studenter tycka att det är för diffust att gå på teater. Och, menar studenterna, alla behöver inte ha exakt samma utbildning. Vi blir olika som sjuksköterskor utifrån vad vi har för erfarenheter.

Det är viktigt att anpassa utbildningen till olika studenters tidigare erfarenheter. En student exemplifierar med undervisningen i palliativ vård som gav möjlighet att i en liten trygg grupp tala om egna erfarenheter i relation till döende och död. Att dela en personlig erfarenhet med andra är bildande, säger studenten.

Sammanfattning

Sju studenter i sjuksköterskeprogrammets termin tre respektive fem förde ett samtal om bildning. Av inspelningen framgår att alla är engagerade och deltar livligt i samtalet. De betonar själva att de ger sina egna bilder och att de inte skall ses som representativa för alla studenter i den aktuella utbildningen. Deras utsagor kan sammanfattas i nedanstående punkter.

- Bildning lär oss tänka
- Bildning lär oss att förstå andra
- Bildning kan bidra till välbefinnande
- Film, teater och skönlitteratur är viktiga källor till kunskap om människan
- Utbildningen har en hel del inslag som uppfattas som bildning
- Bildningsinslagen skulle kunna vara ännu fler
- Det finns en osäkerhet kring hur vissa bildningsinslag kan tänkas bli uppfattade av andra studenter och yttre betraktare.

KAPITEL 7

Kreativ redovisning - omvårdnad i livets slut

Bakgrund

Hela termin 4 i utbildningen till sjuksköterska består av en enda kurs med beteckningen *Omgivning, hälsa och ohälsa, 30 hp*. Kursen omfattar både lärosätesförlagd och verksamhetsförlagd utbildning. Den är uppdelad i fyra delkurser, varav en betecknas *Omvårdnad vid livets slut* och omfattar 4 hp. Denna delkurs innehåller fyra olika moment; palliativa perspektiv och palliativa vårdformer, lindring av symtom och lidande; familjers behov av stöd och sjuksköterskan och döden. Delkursen avslutas med en gruppuppgift som kräver att studenterna använder sig av poesi, skönlitteratur, film, musik eller konst och av kreativa redovisningsformer.¹⁰ Med de tolkningar av bildning som såväl lärare som studenter tagit upp kan man förmoda, att uppgiftens utformning bidrar till studenternas bildning.

Lärandemål och syfte

I studentens *kunskapsmål* ingår bland annat att kunna analysera omgivningsfaktorer i relation till patienters vårdbehov i livets slutskede, att argumentera för sjukskö-

---

¹⁰ Uppgiften beskrivs utförligare längre fram i texten.

terskans ansvar och omvårdnadsåtgärders betydelse, att analysera etiska ställningstaganden samt att kunna lagstiftningen kring patientinformation och omhändertagande av döende och döda. I *färdighetsmålen* ingår att kommunicera professionellt och att analysera, föreslå och värdera palliativa omvårdnadsinsatser i samband med vård i livets slutskede. I *värderingsmålen* ingår att reflektera över sjuksköterskans, patientens och närståendes föreställningar om förlust, sorg och död.¹¹

Syftet med den aktuella uppgiften är att studenterna i grupp får möjlighet att fördjupa sig i något som väckt särskilt intresse under kursen. Samtidigt ges studenterna möjlighet att se kulturens möjligheter, att träna sig i kreativt tänkande och att framföra ett budskap på ett kreativt sätt.

Uppgiftens utformning

Studenterna delas in i grupper om fem till sex. Varje grupp diskuterar fram ett område som man önskar fördjupa. Frågor formuleras i anslutning till området. Studenterna söker svar i olika källor. Källorna ska inkludera såväl poesi, skönlitteratur eller konst som kurslitteratur och vetenskapliga artiklar/rapporter. Frågorna besvaras, val av källor motiveras, form av kunskap anges för givna påståenden och allt redovisas i en femsidig skriftlig rapport som läggs på kursens lärplattform till alla studenter på angivet datum.

Varje grupp förbereder utifrån sitt arbete en workshop vid kommande seminarium. Den skriftliga rapporten förutsätts vara läst och grupperna förväntas använda kreativa arbets-

¹¹ *Saxat ur måtbeskrivningen i kursplanen. Alla mål har inte tagits med.*

sätt för att lyfta fram sådant som de särskilt vill belysa i förhållande till sitt arbete. Tre arbetsgrupper utgör en seminariegrupp. Studenterna deltar i seminariet därmed tillsammans med två andra grupper. Vid seminariet får varje grupp 40 minuter till sitt förfogande inklusive feedback från kurskamraterna och seminarieledaren.

Studenternas val

Studenterna i den aktuella klassen var indelade i femton grupper som valde fördjupningsteman enligt följande:

- Palliativ vård av barn, allmänt eller barn med cancersjukdom – fem grupper
- Att möta närstående till döende patienter – tre grupper
- Palliativ smärt- och ångestlindring, – två grupper
- Barn till döende föräldrar – en grupp
- Döende äldre i särskilda boenden – en grupp
- Död i samband med Alzheimerssjukdom – en grupp
- Etiska dilemman vid livsuppehållande behandling – en grupp
- Patient, närstående, sjuksköterska – olika syn på palliativ vård – en grupp.

Grupperna visar stor spännvidd i val av källor för att uppfylla kravet att inte enbart använda kurslitteratur och vetenskapliga artiklar. Exempel på skönlitteratur som använts är Isabel Allende; *Paula*, Astrid Lindgren; *Bröderna Lejonhjärta*, *Ronja Rövardotter* och Johanna Thydell: *I taket lyser stjärnorna*. Poesi förekom också, exempelvis T. Ketterling: *The elephant in the room*, Tomas Sjödin: *Med hjärtat i handen* och Tove Bergström: *Vid livets slut*. Bland

sångtexter kan nämnas Metallica: One och Sofia Karlsson: Andra sidan. Avsnitt ur filmerna Allt för min syster, En sång för Martin och Det sjunde inseglet visades liksom någon del av TV-serien Sopranos. Under seminarierna förekom musik, dikt- och textläsning, filmvisning, citat från patienter, övning i tystnad, guidad avslappning, stämningsskapande med levande ljus, rollspel, panelsamtal och reflekterande diskussioner.

Studenternas utvärdering

Ett frågeformulär lämnades ut till alla studenter direkt efter avslutat seminarium. Detta innehöll sex frågor om uppgiften som besvarades med hjälp av en femgradig skala, där fem innebär högsta och ett är lägsta ”betyg”. Tomma rader fanns också med uppmaning att ge egna kommentarer. Formuläret besvarades av 63 av de 72 studenterna (87%) som slutfört uppgiften. Av dessa var 56 kvinnor och fyra män. Tre formulär saknade uppgift. De svarande studenterna har en genomsnittsålder på 25,6 år (median 25) med en spridning mellan 21 och 51 år.

På frågan om hur värdefull gruppuppgiften som helhet varit för lärandet ger studenterna en medelpoäng på 3,7 (median 4). En student vardera har satt 1 respektive 2 poäng, övriga ligger samlade runt 3, 4 och 5. Värdet av att använda poesi/skönlitteratur/konst ges en medelpoäng på 4,1 (median 4). Fem studenter har gett 1 eller 2 poäng, övriga är i huvudsak samlade kring 4 och 5. Värdet av att redovisa på ett kreativt sätt ges en medelpoäng på 4,3 (median 4). Av de 63 deltagare som besvarade frågan gav 36 högsta betyg åt redovisningsformen.

Den egna gruppens förmåga att fatta beslut om källor och redovisningsform gavs en medelpoäng på 4,7 (median 5). Hela 41 av de 63 deltagarna gav den egna gruppen högsta betyg. Ingen var direkt missnöjd med samarbetet i egna gruppen.

Att delta när kamraterna redovisade på ett kreativt sätt gavs en medelpoäng på 4,4 (median 5). Av de 63 svarande gav 37 deltagandet i andras redovisningar högsta betyg. Ingen var direkt missnöjd. Sista fråga gällde huruvida gruppuppgiften i sin nuvarande form skulle användas för kommande studenter. Här ger studenterna ett stöd som motsvarar 4,1 poäng (median 4). Fyra studenter är direkt negativa (1 eller 2 poäng).

Studenters kommentarer

De rader för egna kommentarer som erbjöds på formuläret har använts av ett mindre antal studenter. Bland kommentarerna återfinns utsagor som: Har saknat poesi och skönlitteratur i studierna tidigare – mycket givande, Skönlitteratur kan användas i min profession, Film – jättebra - sätter igång tankar, Skönlitteratur/konst gör problemen mer levande och Kreativ redovisning bra – mer av sådant.

Kritiska kommentarer handlade framför allt om yttre ramar som att uppgiften löpte över julhelgen, att mera tid hade behövts liksom mer teknikstöd. En del menar att terminen innehåller alltför många inlämningsuppgifter och att det därför var svårt att uppamma energi för denna terminens sista uppgift. En enda student uttrycker sig klart negativ till uppgiften som helhet och skriver ”*Gruppuppgiften kändes irrelevant och ’slängdes ihop’ utan något nytt lärande*”.

Sammanfattning

Gruppuppgiften som avslutar delkursen *Omvårdnad i livets slut* har självklart ett antal lärandemål som direkt knyter till studenternas kommande yrkesfunktion. Den har också potential att nå subtila och mindre mätbara mål. Förhoppningsvis har uppgiften bidragit till att öka den blivande sjuksköterskans lyhördhet för döende patienters och deras närståendes behov. Utifrån McLuhans gamla tes ”*The media is the message*” kan kravet på kreativ användning av källor och kreativa redovisningsformer utöka den blivande sjuksköterskans repertoar när det gäller att lindra lidande i livet slut.

KAPITEL 8

Teori och exempel - patientundervisning

Bakgrund

I mitten av termin fem i utbildningen till sjuksköterska ligger en obligatorisk kurs som har rubriken *Ledarskap och lärande, 15 hp*. Kursen innefattar fyra olika moment; lärande, ledarskap, kvalitet och hälsoekonomi. Innehållet i lärandemomentet omfattar teorier om lärande och patientundervisning, kommunikation och institutionella samtal samt didaktiska strategier och metoder.¹² Som en del av undervisningen inom momentet visas filmen *I döda poeters sällskap*.

Lärandemål och syfte

I *kunskapsmålen* för det aktuella inslaget ingår att studenten ska kunna beskriva pedagogiska traditioner och begrepp samt analysera och kritiskt granska dessa i relation till patientens och närståendes lärande och undervisnings-situationer av formell och informell art. *Färdighetsmålen* handlar om att identifiera och värdera patienters och närståendes kunskapsbehov och genomföra ett pedagogiskt samtal med patient och närstående. *Värderingsmålen*

---

¹². Beskrivning hämtad ur kursplan OM3280, Dnr G25 50/07.

säger att studenten ska reflektera över och värdera patienters och närståendes möjligheter till kommunikation och lärande.

Relaterat till lärarnas och studenternas syn på bildning¹³ så kan inslaget om traditioner och begrepp ses som ett inslag som främjar förståelse för sambanden kring sjuksköterskans undervisande funktion, såväl historiskt som teoretiskt. Användningen av filmen *I döda poeters sällskap* kan ses som ett exempel på att använda kulturella inslag för att öka förståelsen för hur grundläggande idéer om lärande kan omsättas i didaktisk praktik och därmed påverkar utfallet av undervisningen.

Avsnittets uppläggning

Det aktuella avsnittet inleds med en heldags undervisning som innefattar en föreläsning om traditioner och begrepp. I genomgången av pedagogiska traditioner lyfts bland annat behaviorismen, kognitivism, variationsteori och sociokulturellt perspektiv. Bland de begrepp som blir belysta finns kunskap, lärande, undervisning, information och alternativa termer, compliance, paradigm och yrkesfunktion i relation till patientundervisning. Dagen avslutas med att filmen *I döda poeters sällskap* visas. Den diskuteras inte närmare den dagen men studenterna har möjlighet att ta upp spontana frågor efter avslutad visning. Nästföljande dag behandlas strategier och metoder i samband med pedagogiskt arbete bland patienter och närstående. Studenten ges därutöver tillgång till fyra inspelade föreläsningar att ta del av vid

---

¹³. Se kapitel 5 och 6.

självvalt tillfälle under veckan. Föreläsningarna belyser olika lärandesituationer med patient och/eller närstående i fokus. Angiven litteratur läses in. I en gruppuppgift åläggs studenterna att beskriva en av de pedagogiska traditionerna och relatera denna till filmen och till det kommande arbetet som pedagog bland patienter och närstående.

På dagen en vecka efter första föreläsningen deltar studenten i ett obligatoriskt tre timmars seminarium då gruppuppgifterna redovisas och aktuella frågor, inklusive filmen, diskuteras. Senast en vecka efter seminariet ska studenterna ha lämnat in en skriftlig rapport från grupparbetet omfattande två-tre A4-sidor.

Studenters utvärdering

Av undervisningen om lärande har framför allt två inslag identifierats som varande "bildning", alltså inslag som kan bidra till att fördjupa studenternas professionsfokuserade kunskaper. Det ena är undervisningen om pedagogiska teorier och traditioner och det andra är filmen som visas. För att inhämta studenternas synpunkter rörande de två inslagen delades ett kortfattat frågeformulär ut i slutet av seminariet. Formuläret besvarades av 72 av de 83 studenter som anmält sig till kursen (89 %), 62 kvinnor, sex män och fyra som valt att inte ange kön. Studenterna fördelade sig åldersmässigt mellan 22 och 57 år och med en genomsnittsålder på 29 år (median 27-28).

De frågor som ställdes besvarades på en femgradig skala varar 1 utgjorde lägsta och 5 utgjorde högsta värdering.

En inledande fråga ställdes om hur viktig uppgiften att undervisa och informera är för en sjuksköterska. Studenterna angav en genomsnittlig poäng på 4,6. Endast två av studenterna markerade en trea, övriga markerade fyra eller fem. Alltså var man enig om att undervisning är en viktig del av sjuksköterskearbetet. Nästa fråga fokuserade vikten av att känna till pedagogiska traditioner och begrepp för att kunna undervisa patienter och närstående. Studenterna ger här en genomsnittlig siffra på 4,0. Tretton av studenterna har markerat en två eller trea, medan övriga bedömt kunnandet som klart viktigt.

Filmen *I döda poeters sällskap* hade premiär 1989 och den har visats i svensk television ett antal gånger under åren. Det visar sig att 68 % av studenterna hade sett filmen tidigare. De ger filmvisningen ett genomsnittligt värde på 3,2 poäng. Tretton studenter ger filmen en etta eller tvåa. De som inte sett filmen tidigare är marginellt mer positiva, de ger i genomsnitt 3,4 poäng. Män och kvinnor skiljer sig inte från varandra. Att diskutera filmen på det efterföljande seminariet ges 3,5 poäng i genomsnitt. Inte heller här skiljer sig de som sett filmen tidigare från dem som inte sett den. De männen och de som inte uppgett kön ligger något lägre i sin bedömning men skillnaden är marginell.

I de öppna kommentarer som studenterna gett på frågeformuläret öser de beröm över den lärare som undervisat om traditioner och begrepp. Man kan förmoda att den goda läraren har påverkat deras positiva inställning till innehållet i undervisningen. De studenter som haft invändningar mot filmen menar att den är gammal och att det borde finnas något mer modernt att använda. De uttrycker också att

miljön i filmen ligger långt från vården och att det kanske finns något som ligger närmare. En student menar att filmen speglar "överklassångest" och att den därför inte känns särskilt relevant. Några studenter säger, att det kanske gett mer att diskutera i relation till patientfall än till en film, medan andra framhåller värdet av att använda spelfilmer.

Sammanfattning

Det råder stor enighet bland studenterna om att information och undervisning är viktiga arbetsuppgifter för sjuksköterskan. De har, innan de kom till den aktuella kursen, genomfört verksamhetsförlagd utbildning i flera olika vårdmiljöer, så man kan förmoda att de talar av egen erfarenhet. De visar också tydligt att de förstår vikten av att se de teoretiska sambanden bakom de arbetsuppgifter som ska utföras. De är i stort positiva till användning av spelfilm som inslag i undervisningen även om vissa har invändningar mot just den här filmen.

KAPITEL 9

Att göra en bildningsresa

Bakgrund

En av delkurserna om 7,5 hp i termin fem av sjuksköterskeprogrammet är valbar. Studenterna erbjuds ett antal olika alternativ att välja mellan. En av kurserna har beteckningen *Internationell klinisk omvårdnad*. Denna kurs består av verksamhetsförlagd utbildning inom någon hälso- och sjukvårdsverksamhet i något annat land. Utbildningsplatsen ordnas inom ramen för de olika kontakter som institutionen har eller genom egna kontakter som studenter tar och som godkänns av institutionen.

Lärandemål och syfte

De *kunskapsmål* som beskrivs i kursplanen handlar om att få insikt i samband mellan livsvillkor och hälsa; mellan kultur och syn på ohälsa, omvårdnad och vårdssystem; hälsopolitik och rätten till vård; sjuksköterskans utbildning och profession och kulturella handlingsmönster i värdlandet. *Färdighetsmålen* handlar om att bedöma resurser, begränsningar och kulturella uttryck samt att fastställa omvårdnadsbehov och tillgodose sådana. *Värderingsmålen* handlar om att reflektera över etiska och moraliska värderingar i relation till vård i värdlandet, relatera olika sätt att vårda till egna professionens kompetens och reflektera i relation till genus, jämlikhet och hållbar utveckling.

Kursen syftar, med andra ord, till att förstå den egna professionen, vårdandet och vårdandets villkor genom att spegla den kunskap och erfarenhet som utbildningen gett fram till avresedatum mot värdlandets förhållanden. Självklart gestaltar sig speglingen olika beroende av vilket land som väljs. Kursen kan i mångt och mycket också betraktas som en *bildningsresa*, dock av annat slag än de klassiska resor som 1700-talets unga adelsmän företog i Europa.

Kursens utformning

Studenter som är intresserade av *Internationell klinisk omvårdnad* som valbar kurs kontaktar i god tid institutionens internationella koordinator. De kan få hjälp med att välja värdland, med kontakter, finansiering och annat som behövs för en vistelse på den aktuella orten och inom aktuell sjukvårdsverksamhet. Dock är grundidén att de ska klara stor del av det förberedande arbetet på egen hand. Genom att själv skriva introduktionsbrev, söka medel hos fonder och stiftelser, planera själva resan och annat, visar studenten att hon/han är seriös i sin önskan att studera i det aktuella landet. Samtidigt avslöjas om studenten har tillräckliga språkkunskaper och förmåga att hantera problem och frågor som dyker upp i kontakter med en annan kultur.

Studenterna förbereder sig genom att läsa kurslitteratur om transkulturell omvårdnad men också litteratur om värdlandet ifråga. På plats i värdlandet finns en eller flera kontaktpersoner som svarar för förberedelser. Ofta är denna person en lärare/handläggare knuten till sjuksköterskeprogrammet

på orten ifråga, men det kan också vara en person knuten till aktuellt sjukhus. Kontaktpersonen hjälper ofta till att ordna boende, men ibland får studenterna ordna sådant på egen hand. Studenter som reser till länder med klart annorlunda kultur jämfört med vår bor med fördel inackorderade i en familj. De får på det sättet möjligheter att lära känna landet på många plan. Men studenter bor också i personalbostäder på sjukhus, på campus eller på ungdomshotell.

Tillbaka i Sverige genomför studenterna en skriftlig tentamen i internationell omvårdnad. De lämnar också in en reserapport. En del studenter väljer att kombinera kursen med examensarbetet om 15 hp och samlar data för detta under sin vistelse i värdlandet.

Studenters motiv

Studenter anger många olika anledningar till att vilja förlägga en del av sin utbildning i annat land. En del har framtidsplaner som innefattar arbete för Läkare utan gränser, Röda korset eller u-landsarbete i någon kyrkas regi. Andra har rest som "backpackers" i många länder och vill se sjukvården i något land som de tidigare besökt. Andra har mer personliga skäl. En student vars pappa var starkt engagerad i FNL-rörelsen ville till Vietnam, för att få se det land som pappa brann för när han var ung. Studenter ser också utlandserfarenheten som ett sätt att bättre förstå patienter med invandrabakgrund som de möter i den svenska sjukvården.

Gemensamt för alla studenter som väljer kursen *Internationell klinisk omvårdnad* är ett starkt engagemang

för människor och en vilja att göra något för de mindre privilegierade. "De är besjälade", som den internationella koordinatören uttrycker det. Detta visar sig också i att de är beredda att, utöver det som de ordinarie studierna kräver, ta på sig allt det för- och efterarbete som kursen kräver.

Studenter utanför Norden under läsåret 2010-11

Under läsåret 2010 – 11 valde sammanlagt 24 studenter att studera internationell klinisk omvårdnad som sin valbara kurs. Dessa fördelade sig på olika länder och antal enligt följande; Vietnam (8 studenter), Kenya (6 studenter), Indien (4 studenter), Jordanien (2 studenter), Namibia (2 studenter), Ryssland (1 student). En student befinner sig i Sydafrika under en hel termin och har därmed en individuell uppläggnings för att fullfölja sin utbildning.

Studenters erfarenheter

Studenter som valt kursen *Internationell klinisk omvårdnad* som sitt alternativ är utan undantag nöjda med sitt val. De beskriver hur deras ögon har öppnats, hur de fått annorlunda proportioner på tillvaron, hur de lärt sig att lösa problem som uppstått och hur en fått en annorlunda syn på människor och på världen. Någon enda student har genom åren avbrutit vistelsen av hälsoskäl, men ingen har känt sig frestad att åka hem i förtid av andra orsaker. Vistelsen kan ha upplevts som påfrestande. Att se fattigdom, smuts och bristfällig eller utebliven vård är tufft för unga, blivande sjuksköterskor.

KAPITEL 10

Avgångsstudenternas utvärdering

Bakgrund

Sjuksköterskeutbildningen är, till skillnad från många andra universitetsstudier, en sammanhållen utbildning. Studenterna avslutar utbildningen samtidigt och med en examensceremoni under vilken de får sin sjuksköterskebrosh och sitt slutbetyg i handen. Studenterna har stort inflytande på ceremonins utformning men rester av forna tiders sjuksköterskeinvigning kan spåras. I anslutning till avslutningen i juni 2011 inbjöds studenterna till ett mingel under vilken deras erfarenheter av utbildningen diskuterades. Deltagandet var frivilligt och drygt en tredjedel av studenterna i avgångsklassen deltog. I samband med minglet ombads studenterna besvara några extra frågor kring bildning.

Frågeformulär

Det frågeformulär som delades ut bestod av fyra frågor som besvarades genom att studenten markerade på en skala från 1 till 5, där 1 står för *inte alls* och 5 betyder *i högsta grad*. Tre frågor riktades mot särskilda delar av utbildningen medan den fjärde riktades mot utbildningen som helhet. För att ge studenterna samma utgångspunkt inleddes frågeformuläret med följande text:

Bildning kan vara sådant som bidrar till att man får vidgade vyer, ser tillvaron med nya ögon, förstår samband, kan tänka utöver det givna eller fått kunskaper som inte direkt är nödvändiga för arbetet som sjuksköterska men som berikar yrkesutövningen. Bildning kan också vara allmänbildning, att kunna lite om mycket, att vara allmänt orienterad och informerad inom olika områden i samhället, inom kulturen och i världen.

Studenternas svar

Formuläret besvarades av 31 av de studenter. Den låga svarsfrekvensen får beaktas när svaren bedöms. Generellt är det ett begränsat antal studenter som besvarar utvärderingsfrågor. Första frågan gällde i vad mån den verksamhetsförlagda utbildningen bidragit till att de nått en högre grad av bildning. Studenterna markerar här i genomsnitt 4,3 på den femgradiga skalan. Hälften av studenterna har markerat 5 (i högsta grad) och endast fem har markerat 3 eller lägre. Fråga två tog upp examensarbetets bidrag till bildning. Studenterna markerar här i genomsnitt 3,7 på den femgradiga skalan. Elva av studenterna markerar 3 eller lägre. Den tredje frågan fokuserade den processhandedling i grupp, som studenterna deltagit i parallellt med de verksamhetsförlagda delarna av utbildningen. Här markerar studenterna i genomsnitt 2,9 på skalan. Markeringarna är spridda från 1 till 5, men med koncentration på 2, 3 och 4. Den avslutande frågan gällde utbildningen som helhet och dess bidrag till en högre grad av bildning. Här markerar studenterna 4,5 på den femgradiga skalan.

Sammanfattande kommentarer

Även med den inledande texten till frågorna är det svårt att veta hur studenterna uppfattat vad bildning innebär och till vilken grad det finns en samstämmighet i uppfattning. Att bildning är ett svårångat begrepp återkommer ständigt. Dock indikerar svaren att studenterna går ut från utbildningen med en känsla av att de tillägnat sig något som är påtagligt mer än en praktisk yrkeskompetens.

Att studenterna ger den verksamhetsförlagda utbildningen hög bildningspoäng känns något överraskande. Det hade varit intressant att intervjua några studenter om detta, men den möjligheten är borta. Studenternas något lägre värdering av examensarbetet kan vara färgat av att lärare, i sin introduktion och under handledning, trycker på att examensarbetet är en fördjupning inom området omvårdnad. Kanske denna betoning flyttar fokus från de generella målen för ett examensarbete, de som kan anses bildande.

Processhandledningen under de verksamhetsförlagda delarna av utbildningen ger studenterna möjlighet till reflektion över sådant de upplevt i kontakt med patienter, närstående och personal och över det direkta vårdarbetet. Då har också möjlighet att bearbeta upplevelser som känslomässigt påfrestande. Detta uppfattas i mindre grad som bildande av de flesta, medan några ger hög poäng. Detta kan indikera att bildningsbegreppet tolkas olika.

KAPITEL 11

Konklusioner och framtidsplaner

Sammanfattande reflektioner

Studier av bildning inom en akademisk yrkesutbildning, i det här fallet sjuksköterskeutbildningen, kan genomföras på olika sätt. Vi har i vårt projekt valt att framför allt fokusera på lärares och studenters uppfattningar och erfarenheter av bildande inslag i utbildningen. Vi har också gjort några nedslag i sjuksköterskans och sjuksköterskeutbildningens historia och diskuterat bildningsbegreppet allmänt för att få perspektiv på dagens utbildning. Varje läsare av denna rapport drar förmodligen sina egna slutsatser av det vi presenterar. Vi lyfter här fram det som vi funnit mest slående. De presenteras utan någon inbördes ordning.

- Sjuksköterskeyrket har, alltsedan Florence Nightingale, haft en koppling till ett borgerligt bildningsideal. Detta innefattade länge uppförandekoder, förtrogenhet med kulturyttringar som konst och musik, ett visst mått av allmänbildning, kristna värderingar, kåranda och vilja att hjälpa de sämre lottade. Idag är tidsandan och idealen annorlunda men det finns inslag av etik, värderingar, människosyn och bemötande där historien kan spåras.
- Alla involverade framhåller att bildningsbegreppet är svårtolkat. Utgångspunkten har varit, att bildning är sådant som inte är av avgörande betydelse för yrkesutövandet, men som ökar förståelsen, stärker kvaliteten eller på annat sätt

bidrar till en god omvårdnad och till tillfredsställelse i arbetet. Denna uppdelning är egentligen olycklig, då vi menar att sjuksköterskan behöver bildning för att fungera i sitt yrke. Vad detta ”sådan” kan innebära tolkas i stort lika av lärare och studenter men det finns vissa skillnader.

- Både lärare och studenter talar om utbildningen som personlig och professionell utveckling och inte enbart i termer av kunskap och färdigheter. I detta sammanhang spelar bildning en viktig roll. Studenter talar också om bildning i termer av att må bra som sjuksköterska, men också att bildning kan bidra till patienters välmående.
- Såväl lärare som studenter framhåller kulturen som en viktig källa till kunskap för en blivande sjuksköterska. Sådana inslag förekommer och vi ger i rapporten två exempel. Båda grupperna efterlyser mera av skönlitteratur, teaterbesök, film etc. Lärarna betonar att utbildningen tidigare erhållit sådana inslag, men att dessa ansågs mindre akademiska och tonades mer när utbildningarna kom in i universitetet. Idag rekommenderar lärarna skönlitteratur med sådana böcker förekommer sällan på obligatoriska läslistor. Studenterna betonar obligatoriet för att öppna vägen för de studenter som inte spontant är ”kulturkonsumenter”.
- Studenter betonar mer än lärarna, vikten av att få vara kreativ under utbildningen. De efterlyser mera av kreativa redovisningsformer av det slag som beskrivs i kapitel 7 och menar att det hjälper dem att utveckla kreativitet i vårdandet. Både lärare och studenter pekar också på att bildning, i vid bemärkelse, kan bidra till ett bättre bemötande av patienter med varierande etnisk och social bakgrund, med olika intressen och med skiftande behov och önskemål.
- De studenter som valt att genomföra en del av sin utbildning i land utanför Norden upplever att de verkligen gjort

en bildningsresa. Genom att berätta för studiekamraterna om sina erfarenheter har de också bidragit till de andras bildning.

- Både lärare och studenter betonar vikten av att förstå sjuksköterskans arbete i sitt sammanhang. Sammanhang kan vara att se historien, förstå den teoretiska grund som är en förutsättning för praxis, att ha ett samhällsperspektiv och även ett globalt perspektiv. Ett exempel är studenternas uppskattning av föreläsningen om pedagogiska ”skolor” som hjälpt dem både att förstå både patientundervisningens förutsättningar och den egna utbildningen. Bildningen lär oss tänka, säger studenterna.
- Genom hela projektet har tolkningen av själva bildningsbegreppet varit föremål för diskussion. Dagens studenter är en synnerligen heterogen grupp vad avser ålder, socioekonomisk bakgrund och etniskt ursprung. De har vuxit upp i ett informationssamhälle där de mött en vid flora av bildningsinfluenser. Lärarna är en förhållandevis homogen grupp som fostrats i Florence Nightingales anda under sin egen utbildning. Kanske är skillnaderna ännu större än vad som speglas här. Självklart går bildnings- och utbildningsaspekter in i varandra i en akademisk yrkesutbildning. Det kan ändå finnas anledning att identifiera och diskutera sådant som kan förstås som bildning. Sjuksköterskeutbildningen, som förmodligen all akademisk yrkesutbildning, är en ständig strid om utrymme. Det finns egentligen inga gränser för den kunskapsmängd som kan vara aktuell och den färdighetsträning som upplevs angelägen för att utbilda en kompetent sjuksköterska. Och, allt ska rymmas inom ramen för 180 hp. Det är lätt att förlora de bredare perspektiven för att ge utrymme för det vardagsnära kunnandet.

Lärarkollegiet och bildningsperspektivet

Vid institutionen för vårdvetenskap och hälsa finns cirka 80 akademiska lärare anställda. Dessa informerades om bildningsprojektet i samband med terminsstarten i augusti 2010. Utöver de lärare som ingått i projektets arbetsgrupp har elva lärare intervjuats, minst ett tiotal har på olika sätt varit behjälpliga med information, utdelning och insamling av frågeformulär och andra uppgifter som projektet genererat. Av frågor som ställts i kafferum och korridorer framgår att projektet har funnits i de flesta lärares medvetande och att frågan om bildning fått en tydligare plats under det gångna läsåret.

Denna rapport kommer att delas ut till de lärare som har sin huvudanställning vid institutionen. Ett par veckor efter det att rapporten distribuerats kommer lärarna att bjudas in till en "bildningsfrukost". Under frukosten bjuds på något kulturellt inslag med koppling till bildning varefter rapportens innehåll diskuteras och det fortsatta arbetet med bildningsperspektivet planeras. Förhoppningsvis utgör denna rapport en avstamp för ett fortsatt och mer medvetet arbete med att integrera bildning och utbildning i skolningen av den kommande generationen av sjuksköterskor.

REFERENSER

Gadamer, H-G. (1960/1975). *Truth and Method*. New York: Seabury Press.

Gustavsson, B. (2007). Bildnings som tolkning och förståelse. I: B. Gustavsson (red.) *Bildningens förvandlingar*. Göteborg, Daidalos. Ss 71-86.

Gustavsson, B. (1996). *Bildning i vår tid*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Götblad, A. (2010). *Svensk sjuksköterskeförening 100 år. Bilder av sjuksköterskan*. Stockholm: Gothia Förlag.

Götherström, C. (1997) Emmy Rappe – en svensk efterföljare. I E. Hamrin (red.). *Florence Nightingale – en granskning i nutida perspektiv*. Stockholm: Vårdförbundet SHSTF. FoU rapport 50.

Hamrin, E. (1997) (red.). *Florence Nightingale – en granskning i nutida perspektiv*. Stockholm: Vårdförbundet SHSTF. FoU rapport 50.

Holm Wiebe, A-C, Lindquist, I, Johansson, I. & Severinsson, E. (2011). Nurses' experience of core phenomena in the supervisor training programme, Kap. 22 I: J.R. Cutcliffe, K Hyrkäs & J. Fowler: *Handbook in Clinical Supervision: Fundamental International Themes*. London: Routledge.

Johansson, I., Holm, A-C., Lindquist, I. & Sverinsson, E. (2006) The value of caring in nursing supervision. *Journal*

of Nursing Management, 14, 577-585.

Mark, E. (2007). *Livslångt lärande ur utbildningsperspektiv som strategi för högskolan*. Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet. Rapport nr 7.

Moberg, Å. (2007). *Hon var ingen Florence Nightingale. Människan bakom myten*. Stockholm: Natur & Kultur.

Nightingale, F. (1859/1970). *Notes on nursing*. Princeton: Brandon/Systems Press, INC.

SHSTF. (1989). *Anteckningar om sjukvård ...ur vårt tidsperspektiv*. Stockholm: SHSTF. FoU rapport 31

SFS (1993: 100). Högskoleförordningen, bilaga 2, examensordning Svensk författningssamling

Socialstyrelsen (2005). Kompetensbeskrivning för legitimerad sjuksköterska. www.socialstyrelsen.se

SOU (1994:45) *Sjuksköterskeutbildningen I. Grundutbildning*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Esselte AB

Strömberg, A. (1998). *Stora synonymordboken*. Stockholm: Strömbergs

Öhlén, J., Furåker, C., Jacobsson, E., Bergh, I, Hermansson, E. (2011) Impact of the Bologna process in Bachelor Nursing programmes: The Swedish case. *Nursing Education Today*, 31(2), 122-128.

Svensk sjuksköterskeutbildning går tillbaka till senare hälften av 1800-talet då några unga kvinnor sändes till Florence Nightingales skola i London för att utbildas till sjuksköterskor. Tillbaka i hemlandet anställdes de för att leda Sophiahemmets sjuksköterskeskola och Röda Korsets sjuksköterskeskola och sjuksköterskor utbildade vid dessa läroanstalter spreds sedan över landet för att leda utbildning vid olika sjukhus. Bildning var en av hörnstenarna i Florence Nightingales idé om den välutbildade sjuksköterskan. Blivande sjuksköterskor skulle rekryteras ur de bildade samhällsklasserna och föra med sig den bildning som en god uppfostran innebar. Hon menade exempelvis att ett vackert sjukrum, blommor, högläsning, sång och musik har läkande kraft och är viktiga komponenter i det goda vårdandet.

Tolkningen av bildningsbegreppet och bildningens plats i utbildningen till sjuksköterska har växlat genom åren. I denna rapport beskrivs den historiska utvecklingen i korta drag. Vidare ges en bild av vad lärare och studenter i sjuksköterskeprogrammet vid Göteborgs universitet menar att bildning är och hur bildning kan främjas under utbildningen. Tre exempel ges på utbildningsmoment som innehåller bildande inslag. Studenternas värdering av dessa inslag redovisas. Både lärare och studenter menar att utbildningen ger ett visst mått av bildning, men att det borde finnas ännu mera av sådana inslag.

GÖTEBORGS UNIVERSITET